

KS. ZBIGNIEW WIT

NIEDZIELA DNIEM CHRYSSTUSA

Niniejsza prezentacja uwarunkowana jest Listem apostolskim Jana Pawła II o świętowaniu niedzieli *Dies Domini*¹ z 31 maja 1998 r. Nas interesuje przede wszystkim drugi rozdział tego dokumentu, zatytułowany „*Dies Christi – Dzień zmartwychwstałego Pana i daru Ducha Świętego – Pascha tygodnia*”. Składa się z ośmiu punktów. Są to numery 19-30 i one właśnie będą przedmiotem refleksji niniejszego referatu. Najpierw zajmiemy się genezą niedzieli jako dnia świątecznego.

NIEDZIELA DNIEM ZMARTWYCHWSTANIA PANA JEZUSA

Ewangelie przekazują, że Pan Jezus zachowywał przepisy dotyczące świętowania szabatu. „W dzień szabatu udał się swoim zwyczajem do synagogi” – czytamy u św. Łukasza (4, 16). Fragment ten świadczy, że czynił to „swoim zwyczajem”, czyli stale. Wierność przepisom prawa nabierała jednak nowego wyrazu, gdy w szabat uzdrawiał chorych², narażając się Żydom. Według ich osądu nie zachowywał świątecznego charakteru tego dnia, ale wówczas właśnie stwierdzał z całą mocą: „Syn Człowieczy jest Panem szabatu” (Mt 12, 8; Mk 2, 28). Koryguje też spojrzenie na szabat i rolę świątyni

Ks. dr hab. Zbigniew WIT, prof. nadzw. – kierownik Katedry Historii Liturgii Instytutu Teologii Pastoralnej KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: zwit@kul.lublin.pl.

¹ Dalej w tekście na oznaczenie tego dokumentu używamy skrótu DD.

² Za przykład niech posłuży uzdrowienie człowieka z uschlą ręką: Mt 12, 9-14; Mk 3, 1-6; Łk 6, 6-11.

jerozolimskiej, gdy wskazuje na siebie jako nowy punkt odniesienia mówiąc: „Tu jest coś większego niż świątynia” (Mt 12, 5).

Czas świątyni, czas kultu Mojżeszowego dobiegł kresu, gdy zasłona świątyni rozdarła się w godzinie Jego śmierci (por. Mt 27, 51), a rozpoczął się czas mesjańskiej obecności w liturgii. Wprawdzie kult świątynny sprawowany był nadal i apostołowie Piotr i Jan „chodzili do świątyni na modlitwę” (Dz 3, 1), a Paweł w czasie podróży misyjnych nauczał w synagogach³, stopniowo jednak daje się zauważyć, że „chrześcijanie odłączają się od Izraelitów z powodu daty obchodzenia uroczystości i wybranego «dnia świątecznego» [...] zwłaszcza w relacji celebrowania Jego zmartwychwstania «trzeciego dnia»”⁴

Acta Saturnini z 304 r. przekazują opis męczeństwa chrześcijan w Afryce Północnej. Według tego dokumentu ustalonym dniem świątecznym chrześcijan była niedziela, skoro z całą stanowczością oświadczają: „nie można zaniechać świętowania niedzieli. [...] Nie możemy żyć bez świętowania niedzieli”⁵ Przekaz ten świadczy, że niedziela należy do istoty chrześcijaństwa. Jeszcze wyraźniejszy jest komentarz, jakim autor tych akt zaopatruje pytania konsula:

Co za głupie i godne śmiechu pytanie sędziego! Mówi bowiem: zamilcz o tym, czy jesteś chrześcijaninem. Dodaje jednak: powiedz, czy byłeś na niedzielnym zgromadzeniu [eucharystycznym]. Tak jakby chrześcijanin mógł istnieć bez niedzielnej Mszy św. albo niedzielna Msza św. mogła się odprawiać bez chrześcijanina! Czyż nie wiesz, Szatanie, że chrześcijanin ma swoją rację bytu w niedzielnej Mszy św., a niedzielna Msza św. w chrześcijaninie – i że jedno bez drugiego nie może istnieć? Gdy usłyszysz nazwę „chrześcijanin”, wiedz, że uczęszcza na niedzielną Mszę św., a gdy posłyszysz o „niedzielnym zgromadzeniu eucharystycznym” powinieneś wiedzieć, że jego uczestnicy nazywają się „chrześcijanami”⁶

Sensem tego świętowania są wydarzenia zbawcze, jakie miały miejsce tego dnia. Przede wszystkim „trzeba odwołać się bezpośrednio do zmartwychwstania Chrystusa, ten właśnie fakt stanowi treść chrześcijańskiej niedzieli” (DD 19). Omawiany dokument przytacza wypowiedź papieża Innocentego I († 417): „My świętujemy niedzielę, aby wspominać chwalebne zmartwych-

³ Por. np. Dz 13, 5: „Głosili słowo Boże w synagogach żydowskich” W Antiochii Pizydyjskiej „weszli w dzień sobotni do synagogi i usiedli” (Dz 18, 14); podobnie w Ikonium (Dz 14, 1), w Filippi (Dz 16, 13) i w Tesalonikach (Dz 17, 1).

⁴ P. G r e l o t. *Dzień Pański*. „Communio” 2:1982 s. 11.

⁵ Cyt za: H. P i e t r a s. *Dzień święty. Antologia tekstów patrystycznych o świętowaniu niedzieli*. Kraków 1992 s. 77.

⁶ Cyt. za: B. M o k r z y c k i. *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*. Warszawa 1983 s. 703.

wstanie naszego Pana Jezusa Chrystusa nie tylko w dzień Wielkanocy, ale każdego tygodnia” (DD 19). Tego właśnie „pierwszego dnia po szabacie” (J 20, 1; por. Mk 16, 2; Łk 24, 1) Pan Jezus zmartwychwstał, ukazał się uczniom zdążającym do Emaus (por. Łk 24, 13-35); ukazał się Jedenastu „wieczorem owego pierwszego dnia tygodnia, tam gdzie przebywali uczniowie, gdy drzwi były zamknięte z obawy przed Żydami” (J 20, 19; por. Łk 24, 49); następnie „po ośmiu dniach, kiedy uczniowie Jego byli znowu wewnątrz [domu] [...] przyszedł mimo drzwi zamkniętych” (J 20, 26); jest dzień Pięćdziesiąticy, a przypało to w pierwszy dzień ósmego tygodnia po święcie Paschy, gdy „wszyscy zostali napełnieni Duchem Świętym” (Dz 2, 4); jest dzień spełnienia obietnicy Pana Jezusa, że apostołowie będą „uzbrojeni mocą z wysoka” (Łk 24, 49); jest to przecież ten poranek, w którym św. Piotr zaczął głosić Dobrą Nowinę i udzielił chrztu około trzem tysiącom ludzi (por. Dz. 2, 14-41); to ostatnie wydarzenia Jan Paweł II nazywa „epifanią Kościoła, objawionego jako lud” (DD 20).

Fakt zmartwychwstania Chrystusa Pana i związanie tego dnia ze świętowaniem chrześcijan znalazło odbicie w pismach Ojców Kościoła. Orygenes († 253) będzie uważał nawet, że każdy dzień jest Pański⁷

Św. Efrem († 373), diakon Kościoła syryjskiego, pisze wprost: „Dzień Pański głosi i przypomina zmartwychwstanie Syna, tak jak przyniósł apostołom wiadomość i radość, że Jezus zmartwychwstał” (por. J 20, 19)⁸ Powodem świętowania według św. Jana Chryzostoma († 407) jest fakt, że „w ten dzień zniszczona została śmierć, przekreślone przekleństwo, starty grzech, rozbite bramy otchłani, pokonany szatan, skończona długotrwała wojna, nastąpiło pojednanie ludzi z Bogiem, a rodzaj ludzki powrócił do pierwotnej, a raczej do jeszcze większej godności, i słońce ujrzało cudowny i nadzwyczajny widok: człowieka, który stał się nieśmiertelny”⁹ Św. Hieronim († 417) stwierdza stanowczo: „Dzień Pański, dzień zmartwychwstania, dzień chrześcijan, jest dniem naszym. Dlatego zaś nazywa się go dniem Pań-

⁷ „Jeżeli ktoś wspomni o obrzędach, których dokonujemy w dniach Pańskich, w dniach Przygotowania, Paschy czy Pięćdziesiąticy, odpowiemy, że doskonały człowiek w czynach, słowach i myślach należących do Słowa Bożego, które z natury jest Panem, zawsze obchodzi dni Jego i bez przerwy świętuje dni Pańskie. [...] a zatem zawsze świętuje dni Przygotowania i bez przerwy obchodzi Paschę; rozumie on, że naszą Paschą jest ofiarowany za nas Chrystus (por. 1 Kor 5, 7) i że winien obchodzić święta ten, kto karmi się Ciałem Słowa” (cyt. za: P i e t r a s. *Dzień święty* s. 79).

⁸ Cyt. za: tamże s. 80.

⁹ Cyt. za: tamże s. 83.

skim, ponieważ w nim Pan wstąpił do Ojca jako zwycięzca”¹⁰ Św. Augustyn († 430) ujmując to krótko: „Przez chrześcijan [...] niedziela jest określona jako dzień zmartwychwstania Pańskiego i stąd bierze swój świąteczny charakter”¹¹ Św. Izydor z Sewilli († 636) uzasadnił świętowanie niedzieli pisząc: „Dzień Pański usankcjonowali sami apostołowie jako uroczystość religijną, albowiem w tym dniu Zbawiciel nasz powstał z martwych”¹²

O tej głębokiej więzi niedzieli ze zmartwychwstaniem świadczą też nazwy tego dnia. Wymowna jest w tym względzie tradycja Kościołów Wschodnich, gdzie każda niedziela jest *anastásimos heméra* – dniem zmartwychwstania, co szczególnie widoczne jest w nazwie rosyjskiej *woskresenje* – zmartwychwstanie (DD 19).

Świadectwa patrystyczne w wielu miejscach przypominają o tej prawdzie. *Konstytucje Apostolskie* potwierdzają tradycję z IV wieku: „W dniu zmartwychwstania Pana, to znaczy w niedzielę, zbierajcie się z gorliwością składając dzięki Bogu i wychwalając Go za dobrodziejstwa, jakie wam ukazał przez Chrystusa, uwalniając was od ignorancji i więzów błędu”¹³ Przypominał o tym również *Katechizm Kościoła Katolickiego*: „Jezus zmartwychwstał «pierwszego dnia tygodnia» (Mt 28, 1; Mk 16, 2; Łk 24, 1; J 20, 1). Jako «dzień pierwszy» dzień Zmartwychwstania Chrystusa przypomina o pierwszym stworzeniu” (KKK 2174). Obowiązek jego świętowania jako wspomnienia Paschy przypomina Kodeks Prawa Kanonicznego Jana Pawła II: „Niedziela, w czasie której jest czczona tajemnica paschalna, na podstawie tradycji apostolskiej winna być obchodzona w całym Kościele jako najdawniejszy dzień świąteczny nakazany” (KPK 1246 § 1).

¹⁰ Cyt. za: tamże s. 85.

¹¹ Cyt. za: tamże s. 45. Myśl tę podejmuje Konstytucja o liturgii Soboru Watykańskiego II: „Zgodnie z tradycją apostolską, która wywodzi się od samego dnia zmartwychwstania Chrystusa, Misterium Paschalne Kościół obchodzi co osiem dni, w dniu, który słusznie nazywany jest dniem Pańskim albo niedzielą” (KL 106; por. KKK 1166).

¹² Cyt. za: P i e t r a s. *Dzień święty* s. 90. Por. *Eucharystia pierwszych wieków. Ojcowie Kościoła nauczają o Eucharystii*. Wybór i oprac. M. Starowieyski. Kraków 1997 s. 232.

¹³ Cyt. za: P i e t r a s. *Dzień święty* s. 102.

PIERWSZY DZIEŃ TYGODNIA

Ten ważny dla uczniów Chrystusa dzień zaczęto nazywać pierwszym dniem po szabacie (por. 1 Kor 16, 2). Tego dnia mają miejsce ważne wydarzenia zbawcze: Pan Jezus wyjaśniał prorocтва uczniom w Emaus (Łk 24, 25-27), spożył z uczniami posiłek (Łk 24, 42-43), przekazał apostołom dar Ducha Świętego i zlecił misję nauczania (Mt 28, 18-20), przekazał władzę odpuszczania grzechów (J 20, 21-23).

Nazwa ta pojawia się w Ewangelii przy opisie zmartwychwstania Pana Jezusa „po upływie szabatu, o świcie pierwszego dnia tygodnia” (Łk 28, 1; por. Mk 16, 1-2; Łk 24,1; J, 20,1), gdyż właśnie pierwszy dzień tygodnia żydowskiego stał się pamiątką zmartwychwstania i dlatego każdy „pierwszy dzień” będzie odtąd punktem wyjścia cyklu liturgicznego¹⁴ Określenia tego używa św. Jan, który „doznał zachwycenia w dzień Pański” (Ap 1, 10).

Ten dzień gromadzi wiernych w Troadzie na „łamaniu chleba”, czyli na Eucharystii; w tym dniu św. Paweł wygłosił mowę pożegnalną i wskrzesił młodzieńca Eutycha, który spadł z trzeciego piętra (por. Dz 20, 7-12)¹⁵

Dla chrześcijan niedziela staje się nowym dniem uroczystym, specyficznym dniem ich świętowania – pisze ks. Stanisław Nagy¹⁶

Sprawozdanie Pliniusza Młodszeo z 112 r., gdzie czytamy, że „chrześcijanie zwykli gromadzić się zawsze tego samego dnia przed wschodem słońca i śpiewać razem hymn do Chrystusa, którego czczą jako boga” (por. DD 21), wskazuje także na ustalony i systematycznie obchodzony dzień spotkań. Godna podkreślenia jest uwaga gubernatora Bitynii, że Pan Jezus czczony jest jako Bóg. Pawłowe określenia z Listu do Filipian, że Jezus Chrystus jest Panem (2, 11)¹⁷, należy rozumieć właśnie jako imię własne Boga; „Pan” (*Adonaj*, *Kýrios*) to nie tylko tytuł królewski, ale imię Boga¹⁸, a Pawłowe „Panem jest Jezus” (Rz 10, 9) jest pierwszym wyznaniem wiary Wszystko,

¹⁴ G r e l o t. *Dzień Pański* s. 14.

¹⁵ Por. 1 Kor 11-14. Według św. Pawła to kościelne zebranie ma miejsce pierwszego dnia tygodnia. Tego dnia zbierane są również dary – każdy składa to, „co uzna za właściwe” (1 Kor 16, 2) – dla potrzebujących w Judei.

¹⁶ S. N a g y. *Sakralny charakter niedzieli*. „Communio” 2:1982 s. 18.

¹⁷ Por. Dz 2, 36: „Tego Jezusa [...] uczynił Bóg i Panem, i Mesjaszem”: 1 Kor 12, 3: „Nikt nie może powiedzieć bez pomocy Ducha Świętego «Panem jest Jezus»”

¹⁸ Por. P. T e r n a n t. *Pan*. W: *Słownik teologii biblijnej*. Red X. Léon-Dufour. Tłum. i oprac. K. Romaniuk. Poznań 1990 s. 642.

co do tej pory przynależało do Jahwe, przenosi się teraz na Chrystusa Pana, który jest „Panem panów i Królem królów” (Ap 17, 14), gdyż dzień Pański w Nowym Testamencie jest dniem Chrystusa¹⁹

Sam Chrystus Pan tłumaczy uczniom w Emaus, a potem zgromadzonym w Wieczerniku spełnienie się zapowiedzi Starego Testamentu na Nim oraz tajemnicę paschalną. „W ich perspektywie świętowanie dnia zmartwychwstania zyskiwało wymowę doktrynalną i symboliczną, zdolną w pełni wyrazić nowość chrześcijańskiego misterium” – pisze Jan Paweł II w *Dies Domini* (22).

Wyjątkowość tego dnia podkreślały pierwsze gminy, które wtedy właśnie „przed wschodem słońca” gromadziły się na wspólną modlitwę, bo do 321 r. niedziela była normalnym dniem pracy w cesarstwie rzymskim, a zaczynała ją bardzo wcześnie²⁰ Dzień ten ma jednak wyjątkowe znaczenie, skoro już *Didache* (ok. 100 r.) napomina: „W dniu Pańskim gromadźcie się razem, by łamać chleb i składać dziękczynienie”²¹, a także by „czytać wspomnienia Apostołów (tzn. Ewangelie) i pisma proroków”²² oraz by udzielać święceń²³ Organizowane też są zbiórki na rzecz potrzebujących²⁴ Tego bowiem pierwszego dnia tygodnia chrześcijanie oddawali szczególną cześć Bogu.

Katechizm Kościoła Katolickiego wskazuje również na wzajemną zależność zmartwychwstania i nazwy niedzieli jako pierwszego dnia, gdyż „chrześcijanie zbierali się «na łamanie chleba» (Dz 2, 42.46) szczególnie «w pierwszym dniu tygodnia», to znaczy w niedzielę, w dniu zmartwychwstania Chrystusa” (KKK 1342). Liturgia uświęcenia czasu w niedzielnym hymnie czytań nazywa ten dzień „dniem chwały, nad inne świętszym, godnym radości i wesela”, i dlatego woła: „Dniu pierwszy, witaj!” W tym dniu Chrystus Pan zwyciężył śmierć, obdarzył ludzi wolnością, pogodził ziemię z niebem, więc

¹⁹ P. A u v r e y, X. L é o n D u f o u r. *Dzień Pański*. W: *Słownik teologii biblijnej* s. 250.

²⁰ „Konstantyn Wielki zarządził w r. 321, aby «czcigodny dzień Słońca» był wolny od pewnych zajęć” (cyt. za: B. N a d o l s k i. *Liturgika*. T. 2: *Liturgia i czas*. Poznań 1991 s. 42).

²¹ Cyt. za: P i e t r a s. *Dzień święty* s. 96.

²² Jak pisze św. Justyn Męczennik († ok. 167) w swojej *Apologii*. Cyt. za: P i e t r a s. *Dzień święty* s. 97.

²³ „Święcenia ma otrzymać ten, kto zostanie wybrany przez cały lud [...] niech zbiórą się wszyscy w niedzielę, z kapłanami i obecnymi biskupami” – podaje *Tradycja Apostolska* Hipolita Rzymskiego (II/III w.). Cyt. za: P i e t r a s. *Dzień święty* s. 98.

²⁴ „Niechaj pierwszego dnia po szabacie każdy z was odłoży według tego, co uzna za właściwe” – pisał św. Jan Chryzostom. Cyt. za: P i e t r a s. *Dzień święty* s. 83.

chrześcijanin śpiewa: „Dzisiaj zwyciężył [Chrystus] panowanie piekła / Ten, co zmartwychwstał, by ludzi odrodzić; / Niesie do nieba na własnych ramionach / Swoją owieczkę”²⁵

STOPNIOWE ODRÓŻNIANIE NIEDZIELI OD SZABATU

Problem świętowania szabat u był żywy wśród judeochrześcijan, którzy udawali się do synagogi na wspólną modlitwę i zachowywali odpoczynek szabat u. Ks. Pierre Grelot pisze: „Odpoczynek szabatowy, jałmużna, modlitwa wspólnotowa, rozważanie Tory mają dalej swoje znaczenie dla tych członków ludu izraelskiego”²⁶ Wkrótce zaczęto nadawać temu obchodowi nowego dynamizmu i nowych treści, a chrześcijańska innowacja przejawiała się w tym, że „Dzień Pański» wszedł w miejsce Szabatu jako czynnik uświęcenia czasu”²⁷

Pan Jezus przestrzegał przepisów Tory. Sam powiedział: „nie przyszedłem znieść [Prawa albo Proroków], ale wypełnić” (Mt 5, 17), dlatego uczestniczył w liturgii synagogalnej (por. Mk 1, 21), czytał teksty Starego Testamentu i nadawał im interpretację nowotestamentalną (por. Łk 4, 16-22), nauczał w synagogach jako wędrowny nauczyciel (por. Mk 1, 39; 6, 2; Mt 4, 23; J 6, 59), ale stwierdzał też z całą mocą, że „szabat ustanowiony jest dla człowieka, a nie człowiek dla szabat u”, bo „Syn Człowieczy jest Panem szabat u” (Mk 2, 27-28)²⁸

Trzeba jednak zauważyć, że nie można uznawać niedzieli za proste przedłużenie żydowskiej instytucji szabat u. Żydzi traktowali ten dzień jako świętowanie odpoczynku po dziele stworzenia, chrześcijanie zaś wspominali w niedzielę tajemnicę zmartwychwstania. Odmienna była również liturgia

²⁵ Godzina czytań niedzieli II Tygodnia. W: *Liturgia Godzin*. T. 3. Poznań 1987 s. 676-677

²⁶ G r e l o t. *Dzień Pański* s. 10.

²⁷ Tamże s. 11.

²⁸ *Katechizm Kościoła Katolickiego* stwierdza, że „podając z boskim autorytetem ostateczną interpretację Prawa, Jezus spotkał się z oporem niektórych uczonych, nie zgadzających się z Jego interpretacją potwierdzoną nawet przez boskie znaki, które jej towarzyszyły. Szczególnie odnosiło się to do zagadnienia szabat u. Jezus przypomina, często posługując się argumentami rabinistycznymi, że ani służba Boża, ani służba bliźniemu, jaką były dokonywane przez Niego uzdrowienia, nie zakłóca odpoczynku szabatowego” (KKK 582).

synagoga, gdyż chrześcijanie gromadzili się na modlitwie i łamaniu chleba (por. Dz 2, 42), czyli centrum była tajemnica Ofiary Eucharystycznej.

Różny był sposób świętowania szabat. U Żydów ważną rolę odgrywało powstrzymanie się od pracy, a u chrześcijan motyw ten pojawił się dopiero w IV wieku²⁹ Nie można jednak oderwać tych dni całkowicie od siebie, chociaż „Dzień Pański wszedł na miejsce Szabat jako czynnik uświęcenia czasu”³⁰ Można więc powiedzieć, że jak Stary Testament znalazł swoje wypełnienie w Nowym Testamencie, tak szabat znalazł swoje wypełnienie w niedzieli³¹

Elementem łączącym oba te dni jest wymiar sakralny. Ks. Stanisław Nagy pisze:

Jeżeli przeto istnieje jakaś ciągłość treściowa między szabatem a niedzielą, to musi ona dotyczyć tego podstawowego rysu, jakim jest rys sakralny, a więc zasadnicza orientacja na Boga, na Jego uwielbienie i oddanie Mu należnej czci. Powiązania więc niedzieli z żydowskim szabatem stanowią jedną jeszcze rację świadczącą o istniejącej w niej podstawowej warstwie, która czyni zeń „dzień Pański”, to znaczy rzeczywistość w pierwszym rzędzie na Boga otwartą i na Boga przeznaczoną³²

Problem relacji szabat i niedzieli musiał być żywy jeszcze w IV wieku, skoro *Konstytucje Apostolskie* pouczają:

Dzień Pański przewyższa szabat, bo wskazuje na pośrednika, na tego, który sam jest Opatrznością, Prawodawcą, Przyczyną zmartwychwstania, na Pierworodnego całego stworzenia, Słowo Boże, a zarazem człowieka, zrodzonego z Maryi bez męża, który święcie żył na świecie, został ukrzyżowany pod Poncjuszem Piłatem, który umarł i zmartwychwstał – to jest dzień Pański (*Kyriake*) dla Ciebie, o Panie, który wzywa nas, abyśmy za wszystko Tobie składali dziękę³³

Wprawdzie Jan Paweł II określa szabat i niedzielę jako dwa bratnie dni i wspomina okresy szabatyzacji dnia Pańskiego, to jednak wskazuje na ich wyraźne zróżnicowanie, a dla potwierdzenia przytacza wypowiedź św. Ignacego z Antiochii³⁴ oraz św. Augustyna³⁵ Głęboką interpretację szabat jako

²⁹ Por. Nagy. *Sakramentalny charakter niedzieli* s. 19.

³⁰ Grelot. *Dzień Pański* s. 11. Por. C. Spicq, P. Grelot. *Szabat*. W: *Słownik teologii biblijnej* s. 825-826.

³¹ Por. Nagy. *Sakralny charakter niedzieli* s. 20.

³² Tamże.

³³ Cyt. za: *Eucharystia pierwszych wieków* s. 234.

³⁴ „Jeżeli ci, którzy żyli w starym porządku rzeczy, przeszli do nowej nadziei i nie zachowują już szabat, ale obchodzą dzień Pański, dzień, w którym nasze życie powstało z martwych przez Chrystusa i Jego śmierć [...] a z tej tajemnicy my otrzymaliśmy wiarę i w niej

dnia pierwszego stworzenia i niedzieli jako nowego stworzenia podaje św. Atanazy († 373):

Szabat był końcem pierwszego stworzenia, dzień Pański zaś początkiem drugiego, w którym Bóg odnowił i odbudował stare. W ten sam więc sposób, jak to On sam opisał poprzednio, że powinno się święcić szabat jako pamiątkę końca pierwszych rzeczy, tak my czcimy teraz dzień Pański, będący pamiątką nowego stworzenia. W rzeczywistości Bóg stworzył nie coś innego, ale odnowił stare i dokończył to, co wcześniej zaczął czynić³⁶

Powyższe rozważania można podsumować wypowiedzią *Katechizmu Kościoła Katolickiego* (2175-2176):

Niedziela wyraźnie różni się od szabat, po którym następuje chronologicznie – co tydzień; dla chrześcijan zastępuje szabat z jego przepisem obrzędowym. Przez Paschę Chrystusa niedziela wypełnia duchową prawdę szabat żydowskiego i zapowiada wieczny odpoczynek człowieka w Bogu. Kult oparty na prawie przygotowywał misterium Chrystusa, a to, co było w nim praktykowane, było w pewnym sensie figurą odnoszącą się do Chrystusa [...] Kult niedzielny wypełnia przepis moralny Starego Przymierza, przejmując jego rytm i ducha przez oddawanie co tydzień czci Stwórcy i Odkupicielowi Jego ludu.

DZIEŃ NOWEGO STWORZENIA

Nowym aspektem niedzieli było jej powiązanie z dziełem stworzenia. Izraelici czcili w szabat stwórcze dzieło Jahwe. Powstrzymywali się od pracy, by w wolnym czasie zgłębić wspaniałość dzieła stworzenia i oczekiwać zapowiedzianego Mesjasza. Przypominała o tym cała liturgia synagoga³⁷

trwamy, abyśmy zostali uznani za uczniów Chrystusa, naszego jedyne Nauczyciela, to jakże moglibyśmy żyć bez Niego, skoro nawet Prorocy oczekiwali Go jako nauczyciela, gdyż byli Jego uczniami w duchu” (cyt. za: DD 23).

³⁵ „Dlatego także nasz Pan położył swą pieczęć na swoim dniu, to znaczy na trzecim dniu po męce. W porządku tygodniowym jest to jednak dzień ósmy, przypadający po siódmym, czyli po szabacie, a więc w pierwszym dniu tygodnia” (cyt. za: DD 23).

³⁶ Cyt. za: W N o w a k. *Świętowanie niedzieli w świetle wymogów nowego Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Olsztyn 1995 s. 16.

³⁷ Wykonywano wtedy psalm 91(92), zwany *Pieśnią na dzień szabat*. W piątek wieczorem po zachodzie słońca kończono wszelkie prace; spożywano ucztę świąteczną; troszczono się o ubogich – rozdawano tzw. chleb ubogich dzięki jałmużnom miejscowej wspólnoty; zbierano się w synagogach na poranne długie modlitwy; czytano Biblię i śpiewano psalmy; spotykano się w domach studiów, by czas wolny spędzić na refleksji nad Torą. Zob. G r e l o t. *Dzień Pański* s. 8.

Chrześcijańska refleksja wskazywała, że Pan Jezus nadal pełni dzieło swego Ojca, który Go posłał (J 9, 4). Dopełnieniem tego zadania było zmartwychwstanie w pierwszym dniu tygodnia, czyli w pierwszy dzień stworzenia, stąd też zmartwychwstanie rozumiano jako początek nowego stworzenia. Nawiązując do tego św. Justyn († 167) mówi: „Jest to pierwszy dzień, w którym Bóg z ciemności wyprowadził materię i stworzył świat, a Jezus Chrystus, nasz Zbawiciel, w tym dniu zmartwychwstał”³⁸ To wzajemne powiązanie stworzenia i zmartwychwstania wyraził lapidarnie nieznany bliżej pisarz z IV wieku – Ambrożyjaster: „W dniu Pańskim świat został stworzony, w dniu Pańskim został on odnowiony po grzechu”³⁹ Tak jak w niedzielę zaczął Bóg stwarzać świat, tak też w tym dniu, w niedzielę, dał początek nowemu światu i nowemu stworzeniu. Jan Paweł II wskazuje, że w tym dniu chrześcijanin ma pamiętać o swoim zbawieniu, które otrzymał w sakramencie chrztu. Jest to zarazem nowe stworzenie w Chrystusie, czyli całkowite przyłączenie do Chrystusa, które jest początkiem nowego stworzenia (por. Kol 1, 15). Św. Paweł przypomniał Kolosanom: „jako razem z Nim pogrzebani w chrzcie, w którym też razem zostaliście wskrzeszeni przez wiarę w moc Boga, który Go wskrzesił” (Kol 2, 12). Ten chrzcielny wymiar niedzieli przypomina pokropienie wodą święconą⁴⁰, zachęta do celebracji liturgii chrztu w niedzielę⁴¹, znak krzyża czyniony wodą święconą przy wejściu do kościoła lub wyjściu z domu, a także sprawowana Ofiara Eucharystii, która

³⁸ Cyt za: KKK 2174; por. *Eucharystia pierwszych wieków* s. 11.

³⁹ Cyt za: *Eucharystia pierwszych wieków* s. 234.

⁴⁰ Wspominają o tym słowa zachęty kapłana przed obrzędem poświęcenia wody: „Pokornie prosimy Pana Boga, aby pobłogosławił tę wodę, którą będziemy pokropieni na pamiątkę naszego chrztu” (*Mszał Rzymski dla diecezji polskich*. Poznań 1983 s. (2)). Nawiązuje do tego również Obrzęd błogosławienia wody poza Mszą świętą. To błogosławieństwo przypomina Chrystusa, wodę żywą, oraz sakrament chrztu, w którym zostaliśmy odrodzeni z wody i Ducha Świętego. Do owego nowego życia nawiązują zawarte tam modlitwy benedykcji: „Panie, Ojczye święty, Twój Syn nas odkupił, a przez chrzest obdarzył nowym życiem z wody i Ducha Świętego” Paschalny wymiar chrztu i pokropienia przypominają słowa kapłana: „Niech ta woda przypomni nam przyjęty chrzest i naszą przynależność do Chrystusa, który nas odkupił przez swoją mękę i zmartwychwstanie” (*Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. 2. Katowice 1994 s. 128-132).

⁴¹ „Aby ukazać paschalny charakter chrztu, zaleca się udzielać go w Wigilię Paschalną lub w niedzielę, w każdą bowiem niedzielę Kościół wspomina zmartwychwstanie Pana” (*Chrzest dzieci. Wprowadzenie teologiczne i pastoralne* nr 9. W: *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice 1987). Por. też: „Sakramenty wtajemniczenia, jeśli to jest tylko możliwe, sprawuje się w niedzielę” (*Wprowadzenie teologiczne i pastoralne* nr 29. W: *Chrześcijańskie wtajemniczenie dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice 1988. Por. tamże nr 59).

jest zadatkim – antycypacją – w owocach nowego stworzenia, uczcie niebieskiego Jeruzalem.

Celebracja nowego stworzenia jest żywa w liturgii Kościoła. Wystarczy przypomnieć Wigilię Paschalną, która jest „celebracją nowego stworzenia w Chrystusie” (KKK 281), i samo Święto Zmartwychwstania. Św. Atanazy († 373) sławi ten dzień pisząc:

Gdy kontemplujemy ten dzień, o Chryste, cuda, jakie zostały dokonane w tym niedzielnym dniu Twego świętego zmartwychwstania, mówimy: błogostawiony jest dzień niedzielny, ponieważ był to dzień początku stworzenia [...] odnowienia rodzaju ludzkiego [...]. W tym dniu rozradowało się niebo i ziemia, a cały wszechświat został napełniony światłem. Błogostawiony jest dzień niedzielny, ponieważ w nim zostały otwarte bramy raju, by wszedł do niego bez lęku Adam i wszyscy wygnańcy⁴²

Tę samą tajemnicę przeżywa się w obrzędzie chrztu, który czyni neofitę nowym stworzeniem (por. KKK 1265). Niedziela stała się dla chrześcijan przeżywaniem tajemnicy powtórnego stworzenia w misterium paschalnym Jezusa Chrystusa stale obecnym w zbawczej ofierze Mszy świętej.

DZIEŃ ÓSMY – ZAPOWIEDŹ WIECZNOŚCI

W II wieku chrześcijaństwa pojawia się określenie niedzieli jako dnia ósmego. Świat starożytny lubował się w symbolicznych ujęciach i tłumaczeniach napotykanym zjawisk. Ósmy dzień zajmuje wyjątkowe miejsce w układzie tygodniowym, gdyż z jednej strony doń należy, a z drugiej jest już poza nim, gdyż jest on uwieńczeniem żydowskiego tygodnia, tak jak Nowy Testament wieńczy Stary i zapowiada swoją pełnię w wieczności⁴³ Chrześcijanie łączyli ów „ósmo dzień” z ukoronowaniem całego dzieła zbawienia, z jego przemianami i nowym stworzeniem. Cykl siedmiodniowy – tygodniowy symbolizował doczesność, ów „dzień ósmy” znajdował się już poza doczesnością i był zapowiedzią, antycypacją wieczności, zapowiadał bowiem powtórne przyjście Chrystusa⁴⁴ W tym ósmym dniu z grobu zajaśniało nowe

⁴² Cyt. za: KKK 1167.

⁴³ Por. G r e l o t. *Dzień Pański* s. 15.

⁴⁴ Por. T. S i n k a. *Zarys liturgiki*. Gościkowo-Paradyż 1988 s. 115. Por. N o w a k. *Świętowanie niedzieli* s. 18.

światło – Chrystus zmartwychwstały, który pociągnął wszystko poza to, co ziemskie⁴⁵

Tradycja nazywa niedzielę „dniem ósmym”, ażeby przypomnieć, że w ten dzień Paschy, antycypującej niejako paruzję, dzieło stworzenia rozpoczęte dnia pierwszego dobiegło absolutnego kresu⁴⁶ Chrześcijanie żyli świadomością eschatologii, oczekiwali powtórnego przyjścia Zbawiciela. Wskazuje na to fragment listu św. Ambrożego († 397) do Oracjana:

Liczba siedem należy do Starego Testamentu, osiem do Nowego, gdyż Chrystus zmartwychwstał i wtedy zajaśniał wszystkim dzień nowego zbawienia. [...] Odeszła więc „siódemka” a przyszła „oktawa” odeszło „wczoraj”, a przyszło „dzisiaj” (por. Hbr 4, 7), które było obiecanie, w którym przynaglani jesteśmy do słuchania i wprowadzenia w życie Słowa Bożego. Odszedł więc dzień Starego Testamentu, a nadszedł nowy dzień, w którym wypełnił się Nowy Testament⁴⁷

Ciekawym tekstem jest też wyjątek z ósmego kazania św. Augustyna († 430) na Oktawę Wielkanocy, gdzie czytamy:

Dzisiaj jest ósmy dzień waszych narodzin w Bogu, dzisiaj dopełnia się w was znamie wiary. Dla naszych ojców tym znamieniem było niegdyś obrzezanie, któremu ich poddano w ósmym dniu po przyjściu na ten świat. Podobnie i nasz Pan, zmartwychwstając wyzbył się śmiertelnego ciała, wskrzeszając je już nieśmiertelnym, a dzień Pański nazaczył swoim zmartwychwstaniem. Był to trzeci dzień po Jego męce, ósmy zaś licząc od dnia szabat, dlatego też jest nazwany pierwszym⁴⁸

Warto przypomnieć, że starożytne baptysteria miały kształt oktagonalny – ośmioboczny, gdyż w miejscu, gdzie dokonywało się obmycie chrzcielne w Wigilię Paschalną, dokonywało się nowe narodzenie – przemiana dzięki łasce Chrystusa. Zaczynał się przedsmak wieczności, a budynek swoją formą zewnętrzną miał neofitom pomóc w jego przeżyciu; kształtem zapowiadał pełne uczestnictwo w tym, w czym zaczynają już egzystować na ziemi.

Jan Paweł II, wskazując na ten wymiar symboliczny, przytacza wyjaśnienie św. Bazylego Wielkiego († 378)⁴⁹, że ten dzień jest zapowiedzią tego na-

⁴⁵ D. F o r s t n e r. *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Warszawa 1990 s. 49.

⁴⁶ A u v r a y, L é o n D u f o u r. *Dzień Pański* s. 253.

⁴⁷ Cyt. za: P i e t r a s. *Dzień święty* s. 44.

⁴⁸ Cyt. za: *Liturgia Godzin* t. 2 s. 502.

⁴⁹ „Rzeczywiście jest on jeden, a także ósmy, zapowiadając ten, który jest prawdziwe i rzeczywiście ósmym, o którym wspomina psalmista w tytule niektórych psalmów (np. Ps 6): początek po skończeniu się czasu, dzień nicustający, bez wieczora, bez jutra, nieopisywalny, niestarzejąca się wieczność. Z konieczności więc Kościół uczy swoje dzieci modlić się na stojąco w tym dniu, abyśmy pamiętając ciągle o życiu wiecznym, nie zaniedbali środków potrzebnych, by się tam dostać” (cyt. za: P i e t r a s. *Dzień święty* s. 42).

prawdę jedyneę dnia, który nie będzie miał zmierrchu ani świtu, będzie trwał wiecznie, bo jest on nieustannym zwiastowaniem życia wiecznego i dlatego jest dla chrześcijan podtrzymaniem nadziei i mocą w drodze do ostatecznego celu.

Nowy *Katechizm Kościoła Katolickiego* (nr 349) wyraża to w słowach:

Dla nas jednak zajaśniał nowy dzień: dzień Zmartwychwstania Chrystusa. Siódmy dzień kończy pierwsze stworzenie. Ósmy dzień zaczyna nowe stworzenie. W ten sposób dzieło stworzenia dochodzi do punktu kulminacyjnego w jeszcze większym dziele Odkupienia. Pierwsze stworzenie odnajduje swój sens i swój szczyt w nowym stworzeniu w Chrystusie, którego blask przekracza pierwsze stworzenie⁵⁰

Właśnie treść eschatologiczna stanowi istotę „dnia ósmego” gdyż wiąże się on z paruzją Chrystusa, w której znajdzie ukoronowanie cała historia zbawienia i dokona się prawdziwie nowe stworzenie. Zmartwychwstanie Pana osiągnie pełnię zwycięstwa w każdym dziele przemienionym i odnowionym, a dusza ludzka osiągnie pełnię odpoczynku w Panu⁵¹ Liczba osiem stała się symbolem zmartwychwstania i nowego życia⁵²

DZIEŃ CHRYSYDUSA ŚWIATŁOŚCI

Kult Słońca znany był w religiach naturalistycznych (Egipt, Azja, Meksyk, Peru). Do Europy kult słońca perskiej Mitry przyniosły legiony rzymskie jako *Sol invictus*. Żydzi spotkali się z nim także w Egipcie, gdzie czczono boga Ra⁵³ Księgi Starego Testamentu przeciwstawiają się kultowi astral-

⁵⁰ Myśl tę zawiera modlitwa Wigilii Paschalnej po pierwszym czytaniu: „Wszzechmogący wieczny Boże. Ty jesteś godny podziwu w swoich dziełach, spraw, niech wszyscy przez Ciebie odkupieni zrozumieją, że wspaniałe było dzieło stworzenia świata, a jeszcze wspanialsze jest dzieło zbawienia, które się dokonało przez wielkanocną ofiarę Chrystusa” (*Mszal Rzymski* s. 168). Por. KKK 2191: „Kościół celebrowe dzień zmartwychwstania Chrystusa ósmego dnia, który słusznie nazywany jest dniem Pańskim albo niedzielą”

⁵¹ Zagadnienie to porusza św. Augustyn w Liście 55 do Januarusa, gdzie pisze, że dopiero po zmartwychwstaniu dusza ożywi ciało i obejmie całego człowieka: „Oczywiście dusze wszystkich zażywają odpoczynku już przed zmartwychwstaniem ciała, ale nie ma w nich działania ożywiającego ciało, które przyjmie. To właśnie działanie określa ósmy dzień, który jest pierwszym, gdyż nie znosi tego odpoczynku, lecz go uwielbia. Z ciałem bowiem nie wrócą cielesne trudności, gdyż nie będzie już zepsucia” (cyt. za: P i e t r a s. *Dzień święty* s. 45).

⁵² F o r s t n e r. *Świat symboliki chrześcijańskiej* s. 49.

⁵³ W K o p a l i Ń s k i. *Słońce*. W: *Słownik symboli*. Warszawa 1990 s. 388.

nemu i wszelkim zabobonom z nim związanym⁵⁴ Ślady tego kultu pogańskiego można znaleźć nawet w Listach św. Pawła (por. Ga 4, 10; Kol 2, 16). Biblia wskazywała jednak na Boga Stwórcę światła i życia: „Wtedy to rzekł Bóg: «Niech się stanie światłość!» I stała się światłość. Bóg widząc, że światłość jest dobra, oddzielił ją od ciemności. I nazwał Bóg światłość dniem, a ciemność nazwał nocą” (Rdz 1, 3-5). Stary Testament zapowiada wielką światłość, która przyjdzie na świat (por. Iz 9, 1; 60, 19). Św. Jan Ewangelista w Pierwszym Liście pisze: „Nowina, którą usłyszeliśmy od Niego i którą wam głosimy, jest taka: Bóg jest światłością i nie ma w Nim żadnej ciemności” (1 J 1, 5). W Nowym Testamencie Starzec Symeon pozdrawia Pana Jezusa słowami: „światło na oświecenie pogan” (Łk 2, 32), a Chrystus mówi o sobie: „Ja jestem światłością świata. Kto idzie za Mną, nie będzie chodził w ciemności, lecz będzie miał światło życia” (J 8, 12); „Jak długo jestem na świecie, jestem światłością świata” (J 9, 5).

Dotychczasowy dzień Słońca, jak określano w Rzymie niedzielę, przejmuje Chrystus Pan. On jest wschodzącym, prawdziwym Słońcem, które oświeca każdego człowieka. On jest Słońcem sprawiedliwości, światłością świata. On jest odblaskiem światłości Ojca⁵⁵ On, Jezus Chrystus, Jednorodzony Syn Ojca, nazwany jest w nicejsko-konstantynopolitańskim wyznaniu wiary „Bogiem z Boga, Światłością ze światłości, Bogiem prawdziwym z Boga prawdziwego, zrodzonym, a niestworzonym, współistotnym Ojcu” On też oświeca niegasnącym światłem wierzących, obdarza życiem i rozpoczyna wieczną paschę. Św. Hipolit († 235) pisze:

Życie rozciągnęło się na wszystkie istoty i wszyscy zostali napełnieni jasnym światłem. Wschód nad wschodami ogarnął wszechświat, a ten, który był „przed jutrzeńką” i przed gwiazdami, nieśmiertelny i wielki, wspaniały Chrystus oświeca wszystkie istoty jaśniej niż słońce. Dlatego dla nas, którzy w Niego wierzymy, zaczyna się dzień światła, długi i wieczny, który nie gaśnie – mistyczna Pascha⁵⁶

⁵⁴ „Gdy podniesiesz swe oczy ku niebu i ujrzysz słońce, księżyc i gwiazdy, i wszystkie zastępy niebieskie, obyś nie pozwolił się zwieść, nie kłaniał się im i nie służył im” (Pwt 4, 19). „[...] Jeśli się znajdzie [...] mężczyzna lub kobieta, ktoś, kto czynić będzie źle w oczach Boga twego, Jahwe, przestępując przymierze, przechodząc do bogów obcych, by się kłaniać i służyć im, jak słońcu, księżycowi lub całemu wojsku niebieskiemu, czego nie nakazałem [...] wysłuchasz i zbadasz dokładnie sprawę” (Pwt 17, 2; por. Jr 7, 18 nn.).

⁵⁵ Por. A. F e u i l l e t, P G r e l o t. *Światło i ciemności*. W: *Słownik teologii biblijnej* s. 958-963. Por. F o r s t n e r. *Świat symboliki chrześcijańskiej* s. 92-101

⁵⁶ Cyt. za: KKK 1165.

Zwycięski, zmartwychwstały Chrystus – Światłość prawdziwa zajmie miejsce dotychczasowego kultu Słońca. Wprawdzie pozostałością pogańskiego kultu są niektóre nazwy tego dnia, jak angielskie *Sunday* czy niemieckie *Sonntag*, to jednak Chrystus wschodzące Słońce nawiedza świat, by oświecić i zajaśnić tym, którzy mieszkają w mroku śmierci (por. Łk 1,78-79). Pełnia tego światła zajaśniała w zmartwychwstałym Panu. Ten paschalny wymiar dnia Słońca oddaje św. Justyn († 167):

Zgromadzenia zaś nasze dlatego odbywają się w dniu Słońca, ponieważ to pierwszy dzień, w którym Bóg przetworzył ciemności oraz materię i świat uczynił, ponieważ i Jezus Chrystus, nasz Zbawiciel, tego samego dnia zmartwychwstał. W przeddzień bowiem dnia Saturna został ukrzyżowany, a nazajutrz po tymże dniu, to znaczy w dzień Słońca, objawił się apostołom⁵⁷

Ten sam aspekt paschalny niedzieli wyraża tekst św. Hieronima († 419):

Dzień Pański, dzień zmartwychwstania, dzień chrześcijan jest naszym dniem. Jest on nazwany dniem Pańskim, ponieważ właśnie w tym dniu zwycięski Chrystus wstąpił do Ojca. Jeżeli poganie nazywają go dniem słońca, to chętnie się na to godzimy, ponieważ dziś zajaśniało światło świata, dziś ukazało się słońce sprawiedliwości, którego blask przynosi zbawienie⁵⁸

Pogańska nazwa niedzieli *dies Solis invictis* musiała jeszcze funkcjonować w V wieku, skoro św. Maksym z Turynu porusza to zagadnienie w swojej homilii i nadaje jej wymiar chrystocentryczny:

Niedziela jest dla nas czcigodnym i uroczystym dniem, ponieważ w tym dniu Zbawiciel, jakby wschodzące słońce, rozproszywszy ciemność, zajaśniał światłem zmartwychwstania. Ludzie tego świata nazywają ten dzień dniem słońca, ponieważ oświeca go Chrystus, wschodzące słońce sprawiedliwości⁵⁹

Liturgia łacińska akcentuje niedzielę jako dzień światłości, zmartwychwstania i zwycięstwa nad ciemnością. Daje się to zauważyć w hymnach liturgii uświęcenia czasu:

Witaj dniu pierwszy, początku światłości,
Dniu najszczęśliwszy zwycięstwa nad nocą,
Godny wesela i pieśni pochwalnych,
Dniu Paschy, witaj.
[...]
Razem z Chrystusem jesteśmy umarli

⁵⁷ Cyt. za: *Eucharystia pierwszych wieków* s. 232. Por. P i e t r a s. *Dzień święty* s. 97.

⁵⁸ Cyt. za: KKK 1166. Por. *Eucharystia pierwszych wieków* s. 233-234.

⁵⁹ Cyt. za: N o w a k. *Świętowanie niedzieli* s. 19-20.

Złu i grzechowi, by życie odzyskać:
 Chrztęm odrodzeni czekamy na zorzę
 Słońca wieczności⁶⁰

Warto zwrócić uwagę, że od początku chrześcijaństwa katechumenów przygotowujących się do chrztu nazywano *illuminandi* – „ci, którzy mają być oświeceni”, ochrzczonych zaś *illuminati* – „ci, którzy zostali oświeceni”, bo ochrzczeni są prawdziwie dziećmi światłości, przynależą do Chrystusa, więcej nawet, jak mówi św. Paweł, są „światłością w Panu” (Ef 5, 8).

Myśl tę podejmuje również nowy *Katechizm Kościoła Katolickiego* w słowach:

„Obmycie to nazywane jest *oświeceniem*, ponieważ ci, którzy otrzymują pouczenie (katechetyczne), zostają oświeceni w duchu...” Ochrzczony, otrzymawszy w chrzcie Słowo, „światłość prawdziwą, która oświeca każdego człowieka” (J 1, 9), „po oświeceniu” (Hbr 10, 32) staje się „synem światłości” (1 Tes 5, 5) i samą „światłością” (Ef 5, 8).

Niedziela właśnie, w liturgii posoborowej, jest szczególnym dniem obmycia i oświecenia w sakramencie chrztu.

DZIEŃ DARU DUCHA ŚWIĘTEGO

Jan Paweł II nazywa niedzielę „dniem światłości [...] dniem «ognia»”, nawiązując do Ducha Świętego (DD 28). Symbolika ognia znana była w Starym Testamencie i oznaczała chwałę i świętość Boga. Był to rodzaj teofanii dla wędrującego przez pustynię ludu⁶¹ Oznaczał także oczyszczenie⁶², i chociaż w Biblii spotykamy wiele obrazów jego mocy⁶³, to w ostatecznym

⁶⁰ Hymn Jutrzeni niedzieli Pierwszego Tygodnia. W: *Liturgia Godzin* t. 3 s. 567, 795.

⁶¹ B. R e n a u d, X. L é o n D u f o u r. *Ogień*. W: *Słownik teologii biblijnej* s. 615.

⁶² Por. Iz 6, 6-7: „Wówczas przyleciał do mnie jeden z serafinów, trzymając w ręce węgiel, który kleszczami wziął z ołtarza. Dotknął nim ust moich i rzekł: «Oto dotknęło się to twoich warg: twoja wina jest zmazana, zgładzony twój grzech»; Jr 20, 9: „Gdy postanawiam: Nie wspomnę o Nim, nie chcę już w imię Jego przemawiać, powstaje w mej piersi jakby żar ognia, zahamowany w mych kościach”; Jr 23, 29: „Czyż słowo moje nie jest palące jak ogień? – wyrocznia Jahwe”; Zach 12, 6: „W owym dniu sprawię, że książęta Judy będą jak piec rozpalony wśród stosu drzewa i jak żagiew płonąca wśród snopów”; Syr 2, 5: „Bo w ogniu doświadczą się złoto, a ludzi miłych Bogu w piecu utrapienia”

⁶³ Por. Job 15, 34; 22, 20; Rdz 19, 24; So 1, 18; Jdt 16, 17; Mt 5, 22; Mk 9, 42-49; J 15, 6.

wymiarze ma on zawsze wartość zbawczą, eschatologiczną. Św. Jan Chrzciciel mówi o Mesjaszu, że „On was chrzcić będzie Duchem Świętym i ogniem [...] a plewy spali w ogniu nieugaszonym” (Mt 3, 11-12).

Pierwsze gminy miały świadomość oczyszczającej mocy ognia, któremu zostanie poddana wiara. Słowa Pana Jezusa: „Przyszedłem ogień rzucić na ziemię i jak bardzo chcę, aby zapłonął!” (Łk 12, 49) interpretowane są w sensie zbawczym. Chrztem w duchu i ogniu jest śmierć Chrystusa Pana, a ogień, który oczyści i zapali serca, ma swoje źródło w krzyżu Zbawiciela. W życiu Kościoła ten ogień płonie dzięki zbawczej ofierze Jezusa Chrystusa. Jego działanie dostrzega się w sercach wierzących dzięki postawie miłości, a cała ta przemiana dokonała się przez dar Ducha, jaki otrzymali, gdy języki ognia ukazały się nad każdym z apostołów w dniu Pięćdziesiątnicy (por. Dz 2, 3-4). W ten właśnie dzień „Chrystus zasiadając po swej śmierci i zmartwychwstaniu po prawicy Ojca, dopełnia swego dzieła wylewając Ducha Świętego na społeczność apostołską (Dz 2, 23-33). Zielone Święta – to pełnia Paschy”⁶⁴

Jest to bowiem wypełnienie obietnic Bożych, gdyż w dni ostateczne Duch Święty będzie dany wszystkim ludziom, a dzięki wylaniu Go na uczniów w Wieczerniku ten eschatologiczny wymiar zaczął się realizować. Ojcowie Kościoła w wydarzeniu Zielonych Świąt „widzą z jednej strony darowanie Kościołowi nowego Prawa (por. Jer 31, 33; Ez 36, 27), z drugiej zaś nowe stworzenie (por. Rdz 1, 2) [...] Zielone Święta zapoczątkowują czas Kościoła, który w swej drodze do spotkania z Panem otrzymuje od Niego ciągle na nowo Ducha Świętego. On to jednoczy Kościół w wierze i miłości, uświęca go i posyła na misję”⁶⁵

Jest to również wydarzenie jednoczące wiernych w modlitwie, nauce apostołów w miłości braterskiej przy Stole eucharystycznym (por. Dz 2, 42 nn.). Dzięki temu darowi podejmują oni działalność misyjną (por. Dz 1, 8). Wielość świadków wydarzenia Pięćdziesiątnicy w połączeniu z przemową św. Piotra w domu Korneliusza w Cezarei, że „dar Ducha Świętego wylany został także na pogan” (Dz 10, 45), uważane jest za „Zielone Święta pogan”

⁶⁴ P de S u r g y. *Pięćdziesiątnica-Zielone Święta*. W: *Słownik teologii biblijnej* s. 666.

⁶⁵ Tamże s. 667 Owoce Ducha Świętego wymienia nowy *Katechizm* (nr 1832): „Owocami są doskonałości, które kształtuje w nas Duch Święty jako pierwociny wiecznej chwały Tradycja Kościoła wymienia ich dwanaście: «miłość, wesele, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wspaniałomyślność, łaskawość, wierność, skromność, wstrzemięźliwość, czystość» (Ga 5, 22-23 Wulg.)”

Duch Święty tworzy Kościół-wspólnotę wierzących, którą gromadzi na Eucharystii. Jego mocą uobecnia się misterium paschalne i dokonuje się uświęcenie wiernych przez sakramenty święte, dlatego św. Hipolit († 94) zachęca: „Niech każdy dba o udział w zgromadzeniu tam, gdzie działalność Ducha Świętego przynosi owoce”⁶⁶

Jan Paweł II w *Dies Domini* przypomina właśnie, że w Wielkanoc wieczorem zmartwychwstały Chrystus tchnął na apostołów i przekazał im władzę gładzenia grzechów, a pięćdziesiąt dni później Duch Święty zstąpił na nich z mocą. Te wydarzenia ciągu paschalnego są obecne w życiu Kościoła, a szczególnie w liturgii sprawowanej we wspólnocie, „«Pascha tygodnia» staje się więc w pewien sposób «Pięćdziesiątnicą tygodnia», w której chrześcijanie wciąż na nowo przeżywają radosne spotkanie Apostołów ze Zmartwychwstałym, a On ożywia ich tchnieniem swego Ducha” (DD 28). Starochrześcijański pisarz Ambrożyjaster (IV wiek) poucza, że właśnie niedziela jest tym szczególnym dniem Ducha Świętego: „I dlatego w żaden inny dzień nie wypada Pięćdziesiątnica (Zesłanie Ducha Świętego), jak właśnie w dzień Pański, by wiadomo było, że wszystko, cokolwiek dotyczy zbawienia ludzkiego, zaczyna się i dopełnia w dniu Pańskim”⁶⁷

DZIEŃ WIARY

List apostolski *Dies Domini* zwraca uwagę, że wszystko, co do tej pory powiedziano, sprowadza się do tego, że niedziela jest „w pełni tego słowa dniem wiary” (DD 29). Odkrycie wielkich dzieł Bożych może pozostać jedynie w sferze poznawczej, a dopiero przyjęcie i przeżywanie ich w duchu wiary staje się owocne w życiu chrześcijanina. Dokonuje się to przez modlitwę i liturgię.

Pierwszego dnia po szabacie Pan zmartwychwstał i tego samego dnia ukazał się podczas posiłku, a uczniowie rozpoznali Go w czasie łamania chleba,

⁶⁶ Cyt. za: N o w a k. *Świętowanie niedzieli* s. 76. Por. KKK 749 (wraz z przypisami): „Artykuł o Kościele zależy także całkowicie od artykułu o Duchu Świętym, który go poprzedza. «W pierwszym więc Duch Święty ukazuje się jako absolutne źródło wszelkiej świętości; w drugim Boski Duch ukazuje się jako bijące źródło Kościoła». Według określenia Ojców Kościoła, Kościół jest miejscem, «gdzie zakwita Duch»”

⁶⁷ Cyt. za: *Eucharystia pierwszych wieków* s. 234.

co było jakby powtórzeniem Ostatniej Wieczerzy (por. Łk 24, 13-35). Udział chrześcijanina w liturgii niedzielnej jest przejawem wiary i przeżywaniem w duchu wiary wydarzenia wieczernikowego i całego misterium paschalnego uobecnianego tu i teraz. Uczestnictwo w liturgii niedzielnej Kościoła zakłada wiarę i ją rozwija dzięki działaniu Ducha Świętego. W ten sposób osobista wiara chrześcijanina zostaje umocniona wiarą Kościoła. Nowy *Katechizm Kościoła Katolickiego* podaje: „Wiara jest aktem eklezjalnym. Wiara Kościoła poprzedza, rodzi, prowadzi i karmi wiarę naszą. Kościół jest Matką wszystkich wierzących” (KKK 181).

Papież w *Dies Domini* przywołuje wydarzenie ze spotkania Zmartwychwstałego z Tomaszem: „Podnieś rękę [...] i nie bądź niedowiarkiem, lecz wierzącym” (J 20, 27) i mówi wprost: „Tak, niedziela jest dniem wiary” (DD 29). W tym przypadku nie chodzi tylko o sam akt wiary rozumiany jako uznanie Boga i zawierzenie Bogu (por. KKK 1814), ale przede wszystkim jako przeżycie spotkania z obecnie działającym w liturgii Kościoła. Liturgia bowiem jest odpowiedzią wiary i miłości na dary otrzymane od Boga, by „przez komunię w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa Kapłana i przez moc Ducha Świętego Boże błogosławieństwa przynosiły owoce życia” (KKK 1083).

Samo świętowanie, zarówno jednostki jak i społeczności, jest już aktem wiary w Boga i Bogu, bo jest uznaniem Jego transcendencji. Człowiek uznaje Go za swego Pana, zaprzestaje pracować i wolny czas przeznacz na obcowanie z Nim samym (por. KKK 142). Ta odpowiedź na zaproszenie Stwórcy jest właśnie uzewnętrznieniem wiary w postawie świętowania. Wyrazem autentycznego świętowania chrześcijanina jest udział w liturgii, gdyż w niej i przez nią uobecnia się zbawcze misterium Jezusa Chrystusa, który tu i teraz obdarza miłością swoją Oblubienicę – Kościół, obecny w zgromadzeniu liturgicznym.

Przeżycie wiary ułatwia wspólna recytacja wyznania wiary, które zawsze ma odniesienie do chrztu. *Katechizm Kościoła Katolickiego* przypomina: „«Symbol wiary» jest najpierw symbolem «chrzcielny»” (nr 189)⁶⁸ W dalszej części *Katechizmu* czytamy: „Odmawiać z wiarą «Credo», to znaczy wchodzić w komunię z Bogiem Ojcem, Synem i Duchem Świętym, a także z całym Kościołem, który przekazuje nam wiarę i w którym wierzymy”

⁶⁸ „To właśnie dzięki Kościołowi przez chrzest otrzymujemy wiarę i nowe życie w Chrystusie. W «Obrzędzie chrztu dorosłych» szafarz chrztu pyta katechumena: «O co prosisz Kościół Boży?» Odpowiedź: «O wiarę!» «Co ci daje wiara?» – «Życie wieczne!»” (KKK 168).

(KKK 197). Tak więc świętowanie niedzieli jest odnowieniem przymierza chrzcielnego, a pokropienie wodą święconą jeszcze to bardziej ukazuje. Kontekst chrzcielny czyni niedzielę szczególnym dniem wiary. Każdy sakrament jest szczególną formą nawiązania kontaktu z Chrystusem i wymaga wiary od przyjmującego; udzielany jest w wierze Kościoła, a niedziela jest uprzywilejowanym dniem wspólnotowej celebracji sakramentów świętych⁶⁹ Jest to, jak pisze Jan Paweł II, „szczególny sposób odnawiania wierności Chrystusowi i Jego Ewangelii” (DD 29).

Wejście w komunię z Chrystusem oznacza przyjęcie całego Chrystusa, a *Christus totus* to Ten obecny w słowie Bożym, w Eucharystii, spotkaniu braterskiej modlitwy, w sakramentach świętych. Można powiedzieć, że niedziela jest dla chrześcijanina dniem komunii słowa Bożego i dniem Komunii Ciała Pańskiego, a jedno i drugie ma dopiero wówczas sens, gdy jest przeżywane w duchu wiary. *Katechizm Kościoła Katolickiego* podaje, że wiara Kościoła wyznawana jest w *Credo*, celebrowana w liturgii oraz przeżywana w praktykowaniu przykazań i modlitwie (por. KKK 26). Zagadnienie to jednak jest przedmiotem następnej części Listu, która nosi tytuł „*Dies ecclesiae* – dzień Kościoła”

Niemniej trzeba podkreślić, że obecność chrześcijanina na Mszy świętej i usłyszenie Boga przemawiającego w Słowie jest spotkaniem z Chrystusem obecnym w Ewangelii ze swymi wiernymi (por. OWMR 33). Przyjęcie zaś Słowa Bożego wymaga otwarcia na Mówiącego, akceptację tego, co mówi, w duchu wiary, nadziei i miłości. Eklezjalny, wspólnotowy wyraz wiary ma tutaj podstawę w osobowym uznaniu i przeżywaniu obecności Boga w liturgii Kościoła (por. KL 7).

Wolny czas wypełniony radosnym świętowaniem niedzieli jest sposobem wyrażania wiary wspólną modlitwą, lekturą religijną, spotkaniem przy stole rodzinnym, nawiedzaniem miejsc świętych, czynkami miłości i miłosierdzia. Wówczas indywidualny przejaw wiary będzie miał swoją kontynuację w spotkaniu wspólnotowym – w rodzinie podczas liturgii domowej i eklezjalnym – w czasie uczestnictwa w niedzielnej liturgii Kościoła, która najczęściej będzie wyrażała się celebracją Eucharystii.

⁶⁹ Wskazują na to posoborowe księgi sakramentów świętych. Por. N o w a k. *Świętowanie niedzieli* s. 82-85.

DZIEŃ NIEZASTĄPIONY

Dotychczasowe rozważania na temat niedzieli ukazują jej wyjątkowy charakter. Stanowi go przynależność do Boga, który jest Panem tego dnia. Ten dzień należy do Boga, a nazwa *dies Domini* – *Dominica* najlepiej to oddaje. Wszystkie czynności tego dnia powinny być ukierunkowane na Boga, na Nim skoncentrowane.

Dzieje Kościoła pierwotnego ukazują okres prawie czterystu lat kształtowania się powszechnej świadomości znaczenia niedzieli. W 313 r. chrześcijaństwo zostało równouprawnione z innymi religiami pogańskimi, w 380 stało się religią państwową, natomiast w 392 wydany został zakaz praktyk pogańskich⁷⁰, ale już w 321 niedziela stała się dniem wolnym od pewnych zajęć⁷¹. Trzeba jednak zaznaczyć, że chrześcijanie świętowali tego dnia już w I wieku, na co wskazuje świadectwo św. Ignacego z Antiochii. Dawali też świadectwo krwi w obronie jego świętości i mówili: „sine Dominica non possumus” (Męczennicy z Abitene), gdyż stanowił on o ich tożsamości.

Procesy legislacyjne, od synodu w Elwirze, przypominały o obowiązku świętowania niedzieli, który obejmował powstrzymanie się od pracy i udział w całej Mszy świętej⁷². Znalazło to wyraz w drugim przykazaniu kościelnym: „W niedziele i święta we Mszy świętej nabożnie uczestniczyć”. Potwierdził to Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917/1918 r.⁷³ W tym samym

⁷⁰ N a d o l s k i. *Liturgika*. T. 1: *Liturgika fundamentalna*. Poznań 1989 s. 34-35.

⁷¹ Cesarz Konstantyn postanowił dnia 7 marca 321 r., że: „Czcigodny Dzień Słońca winien być wolny od rozpraw sądowych i od wszelkich zajęć ludności miejskiej, natomiast mieszkańcy wsi mogą w tym czasie swobodnie uprawiać rolę. Często bowiem się zdarza, że właśnie wtedy wypada najkorzystniejszy okres orania ziemi lub sadzenia winorośli, nie należy więc tracić sposobnej chwili danej przez niebiańską Opatrzność” (*Codex Iustinianus* III, Tit. 12, 3). Dekretem z dnia 3 lipca tego samego roku objęto zakazem regulowanie długów prywatnych czy publicznych, przedstawienia teatralne, wyścigi konne itp. Cyt. za: N a d o l s k i. *Liturgika* t. 2 s. 37

⁷² Interesujące jest w tym przedmiocie postanowienie cesarza Konstantyna Wielkiego, aby żołnierze w dzień Słońca otrzymywali „przepustkę” – czas wolny w celu uczestniczenia w modłach ku czci ich bogów. Dla chrześcijańskich żołnierzy oznaczało to udział w Eucharystii. Tamże s. 40.

⁷³ Ks. Franciszek Bączkiewicz pisze: „W święta nakazane [należą do nich wszystkie niedziele – przypisek autora] należy wysłuchać mszy św. oraz powstrzymać się od wykonywania prac służebnych. Zabronione są również czynności sądowe, jak doręczenie wezwań, przesłuchiwanie stron i świadków, wydawanie lub wykonywanie wyroków itp.; nadto, o ile zwyczajem prawnym lub specjalnymi indultami nie postanawiają inaczej, wstrzymać się należy od publicznego handlu, jarmarków i wszelkiego innego rodzaju kupna publicznego czy sprzedaży jak np. licyta-

duchu wypowiedział się nowy Kodeks Prawa Kanonicznego Jana Pawła II z 1983 r.⁷⁴, a następnie powtórzone to zostało w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* (nr 2192-2193). Jan Paweł II w *Dies Domini* pisze, że niedziela jest elementem tożsamości chrześcijańskiej, co ma szczególną wymowę wobec tendencji laicyzacji dnia świętego. Dla chrześcijanina niedziela pozostaje zawsze dniem Pana, rozumianym jako dar Boga dla człowieka, jako dzień promocji człowieka, dzień celebracji Mszy świętej i sakramentów świętych, dzień wolny od pracy dla świętowania i radości⁷⁵

Z całą stanowczością trzeba podkreślić, że o wartości niedzieli stanowi nie racja prawna, ale jej wymiar teologiczny jako dnia stworzenia, przymierza, zmartwychwstania, nowego stworzenia człowieka odkupionego, obecności Ducha Świętego, jego treści trynitarne⁷⁶; niedziela jest dniem wolności (powstrzymania się od pracy), radości, świętowania, ale ma także swój wymiar rodzinny, kulturowy, społeczny i religijny (por. KDK 67).

Nowy *Katechizm Kościoła Katolickiego* (nr 2186) podaje, że „w pobożności chrześcijańskiej niedziela jest tradycyjnie poświęcona na dobre uczynki i pokorne posługi względem chorych, kalekich i starszych. Chrześcijanie powinni także świętować niedzielę, oddając swojej rodzinie i bliskim czas i staranie, o które trudno w pozostałe dni tygodnia. Niedziela jest czasem refleksji, ciszy, lektury i medytacji, które sprzyjają wzrostowi życia wewnętrznego i chrześcijańskiego” W ten sposób dzień ten staje się „źródłem obfitych łask” dla jednostki, rodziny i społeczności Kościoła, gdyż osoba ludzka doskonali się wewnątrznie, a najbliżsi i wspólnota zostają ubogaceni działaniem świętującego chrześcijanina.

cja (kan. 1248)” (F. B a c z k o w i c z. *Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*. T. 2. Opole 1958 s. 419).

⁷⁴ „Niedziela, w czasie której jest czczona tajemnica paschalna, na podstawie tradycji apostoelskiej winna być obchodzona w całym Kościele jako najdawniejszy dzień świąteczny nakazany” (kan. 1246 § 1). „W niedziele oraz inne dni świąteczne nakazane wierni są zobowiązani uczestniczyć we Mszy świętej oraz powstrzymać się od wykonywania tych prac i zajęć, które utrudniają oddawanie Bogu czci, przeżywanie radości właściwej dniowi Pańskiemu oraz korzystanie z należnego odpoczynku duchowego i fizycznego” (kan. 1247).

⁷⁵ Por. N a d o l s k i. *Liturgika* t. 2 s. 38-39; N o w a k. *Świętowanie niedzieli* s. 67

⁷⁶ Por. tamże s. 46-52.

BIBLIOGRAFIA

- A u v r e y P L é o n D u f o u r X.: Dzień Pański. W: Słownik teologii biblijnej. Red. X. Léon-Dufour. Tłum. i oprac. K. Romaniuk. Poznań: Pallottinum 1990 s. 247-253.
- B ą c z k o w i c z F.: Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa. T. 2. Opole: Wydawnictwo Diecezjalne Św. Krzyża 1958.
- Eucharystia pierwszych wieków. Ojcowie Kościoła nauczają o Eucharystii. Wybór i oprac. M. Starowieyski. Kraków: Wydawnictwo „M” 1997
- F e u i l l e t A., G r e l o t P Światło i ciemności. W: Słownik teologii biblijnej. Red. X. Léon-Dufour. Tłum. i oprac. K. Romaniuk. Poznań: Pallottinum 1990 s. 958-963.
- F o r s t n e r D.: Świat symboliki chrześcijańskiej. Warszawa: IW „Pax” 1990.
- G r e l o t P.: Dzień Pański. „Communio” 2:1982 s. 5-6.
- K o p a l i Ń s k i W Słońce. W: Słownik symboli. Warszawa: Wiedza Powszechna 1990 s. 388.
- M o k r z y c k i B.: Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1983.
- N a d o l s k i B.: Liturgika. T. 1: Liturgika fundamentalna. Poznań: Pallottinum 1989.
- N a d o l s k i B.: Liturgika. T. 2: Liturgia i czas. Poznań: Pallottinum 1991.
- N a g y S.: Sakralny charakter niedzieli. „Communio” 2:1982 s. 17-25.
- N o w a k W Świętowanie niedzieli w świetle wymogów nowego Katechizmu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej 1995.
- Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. T. 2. Katowice: Księgarnia św. Jacka 1994.
- P i e t r a s H.: Dzień święty. Antologia tekstów patrystycznych o świętowaniu niedzieli. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1992.
- R e n a u d B., L é o n D u f o u r X.: Ogień. W: Słownik teologii biblijnej. Red. X. Léon-Dufour. Tłum. i oprac. K. Romaniuk. Poznań: Pallottinum 1990 s. 615-620.
- S i n k a T.: Zarys liturgiki. Gościkowo-Paradyż: Gorzowskie Wyższe Seminarium Duchowne 1988.
- S p i c q C., G r e l o t P Szabat. W: Słownik teologii biblijnej. Red. X. Léon-Dufour. Tłum. i oprac. K. Romaniuk. Poznań: Pallottinum 1990 s. 924-926.
- S u r g y P de: Pięćdziesiątnica-Zielone Świąta. W: Słownik teologii biblijnej. Red. X. Léon-Dufour. Tłum. i oprac. K. Romaniuk. Poznań: Pallottinum 1990 s. 665-667
- T e r n a n t P Pan. W: Słownik teologii biblijnej. Red. X. Léon-Dufour. Tłum. i oprac. K. Romaniuk. Poznań: Pallottinum 1990 s. 642-644.

SUNDAY AS CHRIST'S DAY

S u m m a r y

On the basis of John Paul II's Apostolic Letter *Dies Domini* the article says that Sunday is the Resurrected Christ's day. Reflection on this issue shows it as the first day of the week, as the day of the new creation, as a promise of eternity; it is also the day of Christ-Light; the day of the Holy Ghost's gift as well as the day of faith and an irreplaceable day in the life of a Christian. The above statements have justification in numerous Biblical pronouncements and in the Church writers' theological reflection.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: niedziela, zmartwychwstanie, dzień nowego stworzenia, dzień Chrystusa.

Key words: Sunday, Resurrection, day of the new creation, Christ's day